

Harput Darplı Osmanlı Sikkeleri ve Belirlenen İki Yeni Tip

İsmail Aytaç*

Öz

Harput İç Kale'deki yerleşimin bugüne kadar MÖ 8. yüzyılda Urartular zamanında başladığı tahmin edilmekteydi; ancak 2021 yılı arkeolojik kazı sezonu buluntuları, kaledeki yaşantıyı M.Ö. 3. bin yıla kadar götürmüştür. Bu tarihten, Erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar da (1930'lu yıllar) kale içinde kesintisiz yerleşim görülmektedir. Ortaçağ'dan itibaren de burada bir darphanenin varlığı bilinmektedir.

Bu nitel araştırmada, Harput'un Osmanlılarca fetih tarihi sorununa da değinilmiştir. Harput İç Kale kazılarında bulunan Harput darplı Osmanlı sikkeleri, makalenin ana konusunu oluşturmaktadır. 9 adet sikkenin 1'i (Kat. No: 1) Yavuz Sultan Selim Dönemi'ne, 7'si de (Kat. No: 2-8) Kanûnî Sultan Süleyman Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. 1 adet sikkenin de (Kat. No: 9) hangi hükümdar döneminde darp edildiği tespit edilememiştir. Katalogda yer alan 2 ve 9 numaralı mangırların, Harput darplı Osmanlı sikkelerinin yeni tipleri olduğu tahmin edilmektedir. Yanı sıra; Harput darphanesiyle ilgili ilk kez ayrıntılı bilgi verilmiş, burada hangi devletlerin sikke kestirdiği gibi sorularla ilgili dağınık, eksik bilgilerin nümismatik veriler ölçeğinde derlemesi ve yorumlaması yapılarak darphanenin iç kalede nerede olabileceğine dair görüş sunulmuştur.

Sonuç olarak, Harput araştırmacılarının ve Osmanlı yazarlarının verdikleri bilgilerden hareketle, 921/1515 kışında başlayan fethin, 922/1516 baharında tamamlandığı anlaşılmıştır. İlhak tarihi belli olmasına rağmen çeşitli kataloglarda yer alan Harput darphanesine ait 920/1514 tarihli sikkenin de üzerine durulmuş ve bunun hatalı okunduğu, gerçekte de 925/1519 yılına ait olması gerektiği kanaatine varılmıştır. Böylece net bir fetih tarihi (1516) ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Harput, Harput İç Kale, kazı, darphane, fetih, sikke, Osmanlı Devleti.

Harput Minted Ottoman Coins & Determined Two New Types

Abstract

Until today, it was estimated that the settlement in Harput Citadel had begun in the time of the Urartians. However, archaeological findings of 2021 indicated that life in the Citadel had started as early as 3rd millenium BC. From this date until the Early Republican Period (1930s), uninterrupted settlement is seen in the castle. It is known that there was a mint here since the Middle Ages.

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Bölümü, Elazığ/TÜRKİYE, iaytac@firat.edu.tr
ORCID: 0000-0002-24272911

In this qualitative research, the problem of the conquest history of Harput by the Ottomans was also mentioned. Harput minted Ottoman coins found in the Harput Inner Castle excavations constitute the main subject of the article. One of 9 coins (Cat No: 1) was dated to the Period of Yavuz Sultan Selim and 7 of them (Kat. No: 2-8) to the Period of Sultan Süleyman the Magnificent. It could not be determined in which ruler period one of the coins (Kat. No: 9) was minted. It is estimated that the coins no 2 and 9 in the catalog are the new types of Ottoman coins minted in Harput. In Addition; detailed information about the Harput mint was given for the first time, the scattered and incomplete information about the questions such as which states were cutting coins was compiled and interpreted in the scale of numismatic data, and an opinion was presented about where the mint could be in the citadel.

As a result based on the information provided by Harput researchers and Ottoman writers, it was understood that the conquest, which started in the winter of 921/1515, was completed in the spring of 922/1516. Although the date of annexation is known, the coin dated 920/1514 belonging to the Harput mint, which is included in various catalogs, was also emphasized and it was concluded that it was read incorrectly and should actually belong to the year 925/1519. Thus, a clear date (1516) of conquest emerged.

Keywords: Harput, Inner Citadel, Excavation, Mint, Conquest, Coin, Ottoman Empire.

Giriş

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü içinde yer alan Elazığ'ın 5 km kuzeydoğusunda konumlanan Harput, barındırdığı soyut/somut kültür hazinelerini ve güzelliklerini geçmişten günümüze muhafaza ederek tarih hafızamızı ve şuurumuzu her daim zinde tutmaktadır. Yaklaşık 5 bin yıllık kesintisiz iskân izlerinin haklı sonucu olarak 2018 yılında UNESCO Geçici Dünya Miras Listesi'ne alınması Harput'un tanıtımı adına dönüm noktası olmuştur.

Harput İç Kale'de ilk arkeolojik kazılar, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürlüğü denetiminde, Prof. Dr. Veli Sevin'in bilimsel danışmanlığında yapılmıştır. 2005-2009 yılları arasındaki kazılarda; Urartu Sarnıcı, Artuklu Sarnıcı, 5. Bölgede yer alan Orta Mahalle adasında ise konut, atölye, camii ve ticarethaneler¹ tespit edilmiştir (Çizim 1). Günümüzde de devam eden ikinci dönem kazıları, 5 yıl aradan sonra, 2014 yılında Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürlüğü denetiminde, Prof. Dr. İsmail Aytaç'ın bilimsel danışmanlığında yeniden başlatılmıştır. 2015 yılında Bakanlar Kurulu kazısı statüsüne alınan, 2018 itibariyle de Cumhurbaşkanlığı Kararlı Kazılar listesinde yer alan Harput İç Kale kazılarının başkanlığını, Fırat Üniversitesi adına Prof. Dr. İsmail Aytaç yürütmektedir.

2014 yılından bu yana, kale içinde (Resim 1) Urartu Dönemi açık hava sunak alanlarından Osmanlı Dönemi konut, atölye, ticarethaneye kadar birçok mimari yapının² (Çizim 2) yanı sıra; farklı dönemlerden günlük kullanıma ait çeşitli form ve tekniklerde yapılmış seramiklerle³,

1 Sevin-Sevin-Kalsen 2011, 90 vd.

2 Aytaç 2017a, 191-210; Aytaç 2017b, 563-579; Aytaç 2018a, 317-328; Aytaç 2019a, 573-590; Aytaç 2019b, 553-572.

3 Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Artuklu-Selçuklu Dönemi Figürlü Sırlı Seramikler adlı bildirimiz, XXII. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulmuş; ancak sempozyum kitabı henüz yayınlanmamıştır.

cam⁴, metal, kemik objeler⁵, bilezikler, sikkeler⁶, ok uçları, mühürler⁷, yüzükler, boncuklar ve tütün lüleleri⁸ gibi farklı küçük eserler bulunmuştur. Bahsi geçen eserler arasında Harput darplı Osmanlı sikkeleri bu makalenin ana konusu oluşturmaktadır.

Mangır/mangur olarak da adlandırılan bakır sikkeler, Sultan I. Murat'tan Sultan II. Abdülhamit Dönemi'ne kadar darp edilmiştir⁹. Mangır nakışlarında ve tiplerinde en fazla çeşitlilik ise Kanûnî Sultan Süleyman zamanında görülmektedir¹⁰. Sayıca 40'ın üzerinde olan bu dönem darphaneleri arasında yer alan Harput darphanesinde; tavus kuşu, yaban keçisi, Mühr-ü Süleyman, saadet motifi gibi bölgesel kültür özellikleri taşıyan sikkeler kesilmiştir. Yukarıda geçen ve bilinen tiplerin yanı sıra, Harput İç Kale kazıları devam ettikçe şimdiye kadar karşılaşılmayan yeni tip Harput darplı Osmanlı sikkeleri de çıkmaktadır. Katalogda yer alan 2 ve 9 numaralı örnekler bu sürecin güzel bir sonucu olarak yeni tespit edilen tipler arasına girmiştir.

Harput darplı Osmanlı sikkeleri, genellikle çeşitli müzelerde ya da koleksiyonerlerin kataloglarında yer almaktadır¹¹. Ancak şimdiye kadar arkeolojik kazılarda bulunup yayınlanan Harput darplı Osmanlı sikkeleri olmamıştır. Harput İç Kale'de arkeolojik kazılar neticesinde çıkarılan örnek sikkeler ve yeni tipler ilk kez bu makalede bilim dünyasına sunulmaktadır. İç kale kazılarında Harput darplı Osmanlı sikkelerinin yanı sıra, Amid, Halep, Konstantiniyye (bir örnekte İslambol) ve Mısır darphanelerinde bastırılan sikkeler de bulunmuştur.

Makalede, Harput darphanesinde hangi devletlerin sikke bastığına dair bilgiler bir araya getirilerek ilk kez ayrıntılı açıklanmış, sikkeler ölçeğinde yeni bulgular derlenmiş ve yorumlanmıştır. Ayrıca çeşitli kataloglarda yer alan ve 920/1514 Harput darplı olduğu iddia edilen Osmanlı sikkeleri üzerinden hareketle, Harput'un fetih tarihi sorunu üzerinde de durularak konunun netliğe kavuşturulması amaçlanmıştır.

1. Harput Darphanesi

Harput'ta ilk sikke darbı, Sophane Kralı I. Arsames zamanına kadar götürülse de¹², böyle bir bilgiyi netleştirecek nümismatik veri henüz bulunmamaktadır. Mevcut sikkeler ölçeğinden bakıldığında ise, Harput'ta ilk darphaneyi kuran ve sikke bastıran Harput Artukluları'dır.

4 Taştemür-Aytaç 2017, 69-89.

5 Aytaç 2018b, 1-23; Aytaç 2019d, 54-57; Aytaç 2021, 86-102.

6 Aytaç 2017c, 140-153; Aytaç 2018c, 29-55; Bayram 2019, 73 vd.

7 Aytaç 2019c, 4.

8 Aytaç 2019e, 567-609.

9 Tekin 2003, 568.

10 Artuk 2000, XI.

11 Müzelerde ve koleksiyonerlerin elinde bulunan Harput darplı Osmanlı sikkelerinin de yer aldığı önemli yayımlar için bakınız; Artuk-Artuk 1974, 498, lev. LXIII, no. 1505; Artuk 2000, 47, 48, no. 123-126A; Yapı Kredi 1995, 56, no. 41; Ölçer 1975, 172, no. 10-M; Ölçer 1989, 146-148, lev. 12, no. 511, 522-525; Damalı 2010a, 379-381; Damalı 2010b, 588-591; Kabaklarlı 1998, 263, 329-333, lev. 27, 34, 35, no. 09-Hpt-1, 10-Khpt-01 / 10-Khpt-19; Pere 1968, 105, 106, 114, lev. 10, 14, no. 131, 207; Ethem, 1334, 269, 270, no. 907, 908; Srećković 2000, 166, pl. XXII, no. 17, 21.

12 Sunguroğlu 1958, 91.

Çubukoğulları'nın, Harput'u 1085 yılında Bizanslılardan almasıyla başlayan bölgenin Türkleşme sürecinde sikke darbu yapılmamıştır. Henüz fethedilen yerde ekonomik atılımın geri planda kaldığı; önceliğin güvenlik, imar ve iskân olduğu tahmin edilebilir. Harput'taki Artuklu yönetiminin ilk idarecisi olan Belek Gazi Dönemi'ne ait tek sikke örneği ise Halep darplıdır¹³. Harput'ta arkeolojik kazılar devam ettikçe Belek Gazi sikkelerinin de bulunacağı inancını taşımaktayız.

Harput darplı ilk sikke örnekleri Harput Artukluları'nın kurucusu, ilk hükümdarı İmâdeddîn Ebû Bekir dönemine (581-600/1185-1203) aittir¹⁴. Selâhaddîn Eyyûbî, 1185 yılındaki Musul seferi için Nûreddîn Muhammed'in kendisine yardım etmesini istemiştir. Muhammed, yardım teklifini kabul etmiş; ancak hasta olduğu için kardeşi İmâmeddîn Ebû Bekir'i göndermiştir¹⁵. Ebû Bekir, Musul kuşatmasındayken ağabeyi Muhammed'in ölüm haberi ulaşınca, Selâhaddîn Eyyûbî'den izin alarak tahtı ele geçirmek maksadıyla Hısn-ı Keyfa'ya doğru hareket etmiştir. Bu esnada, yeğeni II. Sökmen, kendisinden önce davranarak tahtı ele geçirmiştir. Ebû Bekir de Hısn-ı Keyfa-Amid Artukluları'na¹⁶ bağlı olan Harput'u 1185'te yönetimine alarak burada yaklaşık 49 yıl devam edecek olan Harput Artukluları'nı kurmuştur¹⁷. Harput'taki ilk sikkesi 582/1186, son sikkesi ise 599/1202 tarihli dir. Darp edilen paraların hepsi bakırdır. Harput Artukluları hükümdarlarından sadece İmâdeddîn Ebû Bekir zamanında sikke darbu yapıldığı tahmin edilmektedir¹⁸.

Artukluların ardından Harput'a hâkim olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin, burada sikke kesmediği bilinmektedir. Ardılı İlhanlar (İran Moğolları) ise; Gâzân Mahmud Han (694-703/1294-1304), Olcaytu Hüdâbende Muhammed (703-716/1304-1316), Ebû Sa'îd Bahadır Han (716-736/1316-1335), Muhammed Han (736-738/1335-1337), Sâtû Beg Hatun (738-741/1337-1340) ve Süleyman Han (741-747/1340-1346) dönemlerinde sikke darbu yapmışlardır¹⁹. Gâzân Mahmud'un 701/1302 yılında darp ettirdiği bakır sikke hariç, adı geçen hükümdarların Harput'ta basılan tüm sikkeleri gümüştür. Buradan hareketle, İlhanlar Dönemi Harput darphanesinde ilk sikke 696/1296 yılında Gâzân Mahmud zamanında basılırken son

13 Artuk-Artuk 1993, 24.

14 Her ne kadar darp yeri yazmasa da, beyliğin kurulduğu yerin Harput olması nedeniyle sikkelerin burada kesildiği düşünülmektedir (Artuk-Artuk 1993, 21). Harput İç Kale kazılarında bulunan İmâdeddîn Ebû Bekir sikkeleri için; Aytac 2018c, 29-55. İmâdeddîn Ebû Bekir sikkeleri için ayrıca; Artuk-Artuk 1971, 396; Artuk-Artuk 1993, 82, 83, lev. 5, 6, no. 24-27; Butak 1947, 24, 25, lev. 3, no. 19, 20; Spengler-Sayles 1992, 60-68, lev. 2, no. 21-23; Galib 1311, 20-23, lev. 2, no. 23; Poole 1875, 23, lev. 5, no. 8, 9.

15 Farac 1987, 435.

16 Ayakta kalabilmek için denge siyasetini gözeten Nûreddîn Muhammed, zaman zaman kayınpederi II. Kılıç Arslan'a karşı Selâhaddîn Eyyûbî'nin yanında yer alırken, bazen de tersi bir hareket sergiliyordu. Selâhaddîn Eyyûbî, Doğu Anadolu'da hâkimiyetini kalıcı hale getirmek ve tarafında yer alacak yöneticileri elde tutmak amacıyla 579/1183 yılında Nûreddîn Muhammed'e Amid topraklarını verdi. Araştırmacılar tarafından önce-sinde Hısn-ı Keyfa Artukluları olarak anılan bu devlet, yukarıdaki olaydan sonra Hısn-ı Keyfa-Amid Artukluları olarak kabul edilmiştir (Butak 1947, 11).

17 Turan 2011, 189; Esir 1987, 407; Bulduk 2004, 61.

18 Spengler-Sayles 1992, 60.

19 Diler 2006, 114.

sikke ise Süleyman Han zamanına aittir, denilebilir. Bununla beraber Süleyman Han dönemi sikkenin darp yılı tam olarak belli değildir²⁰.

Harput'la ilgili kaynaklarda anlatılmasa da, Eretna Beyliği'nin Harput hâkimiyetini burada darp ettirdiği sikkelerden öğrenmekteyiz²¹. Bu dönemde Gıyaseddîn Muhammed'in (753-767/1352-1365) ve ardılı Alaeddîn'in (767-782/1365-1380) Harput darplı gümüş sikkeleri mevcuttur²². Beyliğin Harput'u ne zaman ele geçirdiği net olmasa da²³; Yinanç'a²⁴ göre, Gıyaseddîn Muhammed Bey 1364 yılında Dulgadıroğulları'na yenilerek bölgeyi terk etmiştir. Ancak, kendisinden sonra gelen Alaeddîn'in 768/1366 tarihli Harput darplı sikkesi olduğuna göre Eretnalıların Harput'u kaybettikleri tarih, kanaatimizce 1366'dan sonraki bir yıl olmalıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki, aynı dönemlerde Timurlu Devleti'nin de Harput darplı sikkesi²⁵ olduğu iddia edilmiş; ancak sikkenin hangi hükümdar döneminde kesildiği net olmakla birlikte bu bilgi teyit edilmeye muhtaçtır.

Dulgadıroğulları'nın Harput'u ele geçirmesiyle başlayan ve 1465 yılına kadar²⁶ devam eden Memlûk-Dulgadır mücadelesinde bölgenin her iki devlet adına sık el değiştirmesiyle oluşan otorite boşluğu, Harput adına siyasi ve ekonomik anlamda olumsuz bir tablo sunmuştur. Dolayısıyla bu dönemlerde Harput'ta sikke darbı yapılmadığı tahmin edilmektedir.

Eylül 1465'te Uzun Hasan (Hasan Bahadır), Harput'u Dulgadırlı Beyi Melik Aslan'dan alıp Akkoyunlulara kazandırmıştır²⁷. Eretnalılardan bu yana, 100 yılı aşkın süredir sikke darbı olmayan Harput darphanesinde artık Uzun Hasan adına basılan tarihsiz gümüş sikkeler görülmeğe başlamıştır²⁸. Kendisinden sonra sırasıyla Akkoyunlu Devleti yönetimine gelen Yakub ve Baysungur Beylerin Harput darplı sikkesine rastlanmazken torunu Rüstem'in burada

20 Diler 2006, 114.

21 Damalı 2001, 235.

22 Çayırdağ 2000, 446, 452; Diler 2009, 520.

23 Ebû Sa'îd Bahadır Han'dan sonra emirlerin yönetmeye başladığı İlhan Devleti'nde dağılma süreci zaten başlamıştı. Süleyman Han'ın Harput darplı sikkesinden de hareketle, İlhanların bu dönemde de Harput'ta olduğu; ancak Süleyman Bey'den sonra Eretna Beyliği'nin Harput'u ele geçirdiğini düşünebiliriz. Bu da takriben 1346-47 yılları civarı bir tarihe denk gelir ki bu dönem Eretna Beyi Alaeddin Eretna'nın tahtta olduğu zamandır. Öncesinde de İlhanlara bağlı olan Eretna Beyliği, Harput'u ele geçişinin nişanesi olarak Harput'taki darphanede kendi adına, İlhan Devleti sikkeleri tipinde paralar darp etmiştir.

24 Yinanç 1989, 20.

25 Diler 2009, 520.

26 Bahsi geçen yıllar içinde Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey 1429-1439 arasında kısa süreliğine Harput'a hükmetmişse de 1439'dan sonra Memlûk-Dulgadır mücadelesi yeniden başlamıştır.

27 Tihranî 2014, 257, 258.

28 Tevhid 1321, 479, 480, no. 969; Artuk-Artuk 1974, 387, no. 2412. Ahmed Tevhid, çizimine yer verdiği Uzun Hasan sikkesinde ... السلطان ابو (Es-Sultan Ebû...) yazdığını belirtir. Aynı tip ve formda olduğu anlaşılan sikkenin çizimi İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk tarafından da yayınlanmıştır; ancak bu nümismatlar farklı olarak sikkede, [سلطان ال] (Es-Sultan'ül A[dil]) yazdığını söylemişlerdir. Sikke üzerindeki diğer yazılar ise her iki kaynaktan da aynıdır. Sikkenin resimleri yerine çizimi olduğu için ya her iki okuma da doğru kabul edilerek Uzun Hasan'ın Harput darplı iki farklı sikkesinin bulunduğu anlaşılabilir, ya da tek sikkesi (şimdilik) olduğu; ancak farklı okuma neticesinde böyle bir karışıklık çıktığı düşünülebilir. Ayrıca, her iki yayında da sikkenin çapı ve ağırlığı aynıdır.

902/1496 tarihli sikkesi mevcuttur²⁹. Rüstem'den sonraki Akkoyunlu hükümetinde Harput darplı sikke görünmemektedir.

913/1507 yılında Harput'u Akkoyunlulardan alan Safevî Devleti, kısa süren idaresine rağmen Şah İsmail zamanında (907-930/1501-1523) buradaki darphanede ilk altın sikke darbı yapılmıştır³⁰. Söz konusu sikkenin tarihi yoktur. Ancak, Safevîler'in Harput egemenliği 1507-1516 yıllarına denk geldiği hesaba katılırsa sikkenin bu tarihler arasında kesildiği söylenebilir.

Çaldıran Savaşı'yla (920/1514) beraber Doğu Anadolu'nun kapıları Osmanlı İmparatorluğu'na açılmıştır. Dolayısıyla, yeni fethedilen bazı şehirlerde ya yeni darphaneler kurulmuş ya da hazır olanı kullanılmıştır. Mevcut darphanelerin kullanıldığı yerlerden biri de Harput darphanesidir. Burada, Yavuz Sultan Selim zamanında (918-926/1512-1520) basılmış 920/1514 tarihli olduğu iddia edilen³¹ akçenin yanı sıra darp yılı olmayan, ancak üzerinde padişahın cülus yılı³² (918/1512) bulunan altın³³, gümüş ve bakır sikkeler (mangır) de mevcuttur. Yavuz padişahın sonra Harput'ta altın sikke darbı olmamıştır. Ayrıca, 918 yerine hatalı basım olarak 917/1511 yazılan akçe örnekleri de dikkati çekmektedir³⁴. Yavuz Sultan Selim Dönemi'nin Harput darplı son sikkesi ise 925/1519 tarihlidir³⁵.

Diğer darphaneler gibi Harput darphanesi de iltizam usulüyle işletilmekteydi. Osmanlı'nın Harput'u ele geçirmesinden birkaç yıl sonra bile, mesela 924/1518 yılı defterlerinde darphane mukataasına yer verilmemiş olmasına rağmen³⁶ Harput darphanesinde sikke basılmaya devam etmekteydi.

Kanunî Sultan Süleyman'ın (926-974-1520-1566) Harput darplı akçe ve mangırlarında genellikle cülus yılı olan 926 tarihi bulunmaktadır. Nadir de olsa darp yılının yer aldığı örnekler de mevcuttur³⁷. Harput'ta bu dönemde basılan mangır sayısı ve çeşidi Yavuz Sultan Selim dönemine oranla daha fazladır. Çeşitliliğe ve sayıca fazlalığa rağmen Harput darphanesinin

29 Tevhid 1321, 493, no. 999

30 Diler 2009, 520.

31 1514 Harput darplı akçe için; Pere 1968, 105, lev. 10, no. 131; Yapı Kredi 1995, 56, no. 41; Damalı 2010a, 380, no. 9-HR-G1b-920. Harput'un fetih tarihi sorunuyla da alakalı olan bu sikkelye ilgili yorumlar diğer başlıkta ele alınacaktır.

32 Ünal tarafından, 922/1516'da fethedilen Harput'ta, üzerinde 918 yazan sikkenin darp edilmesi çelişki olarak görülmüştür (Bk. Ünal 1989, 222). Ancak burada bir karışıklık söz konusu değildir. Zira darp yılı belli olmayan sikkenin üzerinde yer alan 918 tarihi, sikkenin kesildiği yıl değil, padişahın cülus yılı olarak tanımlanmalıdır. Bir başka deyişle sikke, Yavuz döneminde; ancak Harput fethinden sonra bir tarihte darp edilmiş, üzerine de kesildiği tarih yerine padişahın tahta cülus ettiği yıl eklenmiştir İbrahim Artuk da, Harput'un Osmanlı tarafından ilhakına dair bilgi verdiği yazısında; "918'de Harput'ta kesilen sikke" cümlesini kullanmıştır (Bk. Artuk 1976, 416). Oysa 918 tarihi yine sikkenin darp yılı değil, Yavuz padişahın cülus yılıdır. Artuk'un bu bilgiyi sehven yazdığına inanmaktayız. Ayrıca, makalesinde Harput'un fethini anlatırken ilhak yılını vermeden Hoca Sâdeddîn'in Tacü't-Tevarih'inden yararlanmıştı. Ancak kaynak olarak kullandığı eserde Harput'un 922 baharında fethedildiği anlaşılmaktadır. (Bk. Sâdeddîn 1979, 262).

33 Artuk-Artuk 1974, 498, lev. LXIII, no. 1505.

34 Ölçer 1989, 147, no. 9521; Damalı 2010a, 380, no: 9-HR-G1c; Yapı Kredi 1972, 6, no. 4.

35 Damalı 2010a, 380, no. 9-HR-G1a-925.

36 Ünal 1989, 144.

37 Damalı 2010b, 590, no. 10-HR-G4b.

Kanûnî zamanında kapatıldığı tahmin edilmektedir. Zira 929/1523 tahrir defterinde Harput darphane mukataasının geliri 60.000 akçe olarak geçmekteyken 1566 tarihli defterde ise darphane mukataasına yer verilmediği görülmektedir³⁸. Gerek Harput'ta gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmalarında gerek müzelerde veya koleksiyoncularda Kanûnî'den sonra darp edilmiş Harput sikkesi bulunmamıştır. Ancak ilerleyen süreçte yapılacak kazılarda, Kanûnî sonrası sikke ele geçerse bu bilgi değişebilir ya da incelenecek arşiv belgeleri arasından Harput darphanesinin ne zaman kapatıldığı tespit edilebilir.

Basit planlı inşa edildiği tahmin edilen darphanenin, iç kalede bir yerde ya da Artuklu Sarayı (Resim 2) olarak bilinen yapının içinde olduğu tahmin edilmektedir³⁹ (Çizim 3). Ancak yapının basit planlı olduğuna dair arkeolojik veri henüz yoktur. Ayrıca, darphanenin kale içinde gelişigüzel güzergâhta ve herkesin girebileceği bir yerde olamayacağını; öneminden ve devlet kontrolünde bulunmasından dolayı, iki katlı Artuklu Sarayı içinde bir mekânın bu amaç için kullanılmış olabileceğini düşünebiliriz. Ne yazık ki yıkılma tehlikesi nedeniyle saray kalıntısının içinde arkeolojik kazı yapılamamaktadır. Burada sadece mazgallı eyvan ve erken dönem izleri taşıyan alt kademe duvar dokusunun bir kısmı açığa çıkarılmıştır. İç kalede daha evvel kazısı yapılan alanlarda; demirci atölyeleri, metal cüruf ve potalar bulunmasına rağmen, darphane olarak kullanılmış olan bir mekânın varlığı şimdilik netleşmemiştir.

2. Harput'un Fetih Tarihi Sorunu ve 925/1519 Tarihli Harput Sikkesinin Yanlış Okunma İhtimali

Harput'un Osmanlı Devleti tarafından tam olarak ne zaman fethedildiği hususunda farklı yıllar nakledilmektedir. Harput araştırmacılarına bakıldığında; İshak Sunguroğlu⁴⁰, Nurettin Ardiçoğlu⁴¹, Ertuğrul Danık⁴² gibi yazarlar, Harput'un fetih tarihini 921/1515 olarak vermişlerdir. Mehmet Ali Ünal⁴³ ise konuyu, Feridun Ahmet Bey'in (ö. 991/1583) Sultan III. Murad'a (982-1003/1574-1595) takdim ettiği⁴⁴ *Münşeatü's Selâtin* adlı eserine dayandırarak 922/1516 olarak zikretmiştir. Feridun Bey⁴⁵, Harput'un fethini 922 yılı olayları arasında göstererek: ... *Divan oldi Harput fetholunduğu başartı* (müjdesi) *geldi* demiştir. Haydar Çelebi⁴⁶ de, Ruz-nâmesi'nde aynı tarihi zikrederek benzer bilgiler aktarmıştır.

Solakzâde Tarihi'nde⁴⁷, Harput'un yıl verilmeden Kemah hâkimi Karaçinoğlu Ahmed Bey ve Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından üç gün içinde fethedildiği anlatılmaktadır. Eserde, Harput'un ilhaki için tarih verilirse de Eylül 1515'te Diyarbakır fethinden sonra,

38 Ünal 1989, 144.

39 Danık 1997, 313; Danık 2001, 58.

40 Sunguroğlu 1958, 137.

41 Ardiçoğlu 1997, 99.

42 Danık 2001, 15.

43 Ünal 1989, 26.

44 Özcan 2006, 21.

45 Ahmet 1274,

46 Çelebi 1976, 176.

47 Mehmet 2016, 443.

yani 1516 yılında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Hoca Sâdeddîn⁴⁸ ise, Çerkes Hüseyin Bey tarafından Harput ve çevresinin önceden alındığını; ancak kalenin hâlâ ele geçirilmediğini dile getirdikten sonra, Kemah hâkimi Karaçinoğlu Ahmed Bey’le birlikte üç gün süren muhasara nihayetinde kalenin fethedildiğini yazmıştır. Kitapta, Eylül 1515’te Diyarbakır’ın fethedildiği anlatılmakta⁴⁹, ilerleyen bölümlerde ise Harput kalesinin fethi için “*ilk yaz günlerinde*”⁵⁰ tabiri kullanılmaktadır. Buradan da sonraki yılın yani, 1516 baharının kastedildiği anlaşılmaktadır.

Harput’un fetih tarihinden bahseden ilk kaynak ise Yavuz Sultan Selim’in Doğu Anadolu’daki faaliyetlerinde danışmanı olan İdrîs-i Bidlîsî’nin⁵¹ *Selîm Şah-nâme*’sidir. Bidlîsî, dönemin bizzat tanığı olmuş, Harput’un ve diğer bölgelerin Osmanlı hâkimiyetine girmesinde katkıda bulunmuştur⁵². *Selîm Şah-nâme*’de⁵³ Harput’un fethi, 1516 yılı olayları içinde anlatılmıştır. Bu ana eserde Harput’un önceden alındığı; ancak kalenin henüz fethedilmediği, bahar ayı başlarında üç gün süren muhasara sonucunda ele geçtiği aktarılmaktadır. Hatta bu fethin çeşitli fetihlerin anahtarı olduğu zikredilmiştir. Benzer bilgileri paylaşan Hoca Sâdeddîn’in, İdrîs-i Bidlîsî’den iktibas yaptığı anlaşılmaktadır.

Araştırmacıların dikkatini çekmeyen ancak kafa karıştırıcı bir diğer sorun ise, 1516’da fethedilen Harput’ta, iki yıl öncesinde yani 1514 yılında Osmanlı akçesinin darp edildiği iddiasıdır⁵⁴. Böylesi bir durum da, fetih tarihi olan 1516 yılını ilk bakışta şüphede bırakmaktadır. Hoca Sâdeddîn’in ve İdrîs-i Bidlîsî’nin de belirttikleri gibi, “*Harput ve çevresi önceden fethedilmişti*”⁵⁵ cümlesinden yola çıkarsak, evvelce fethedilen yerler sikkenin tarihiyle doğrusal olarak 1514 yılına denk düşebilir, şeklinde bir düşünce akla gelebilir. Bu bilgiyi doğru varsayarsak demek oluyor ki Harput ve çevresi 1514, Harput Kalesi ise 1516 yılında ele geçmiş gibi görünüyor. Üstelik 1514 tarihli Harput sikkesinden hareketle, darphanenin kale dışında bir yerde olduğu fikri de doğrudur. Ancak, Harput çevresinin fethi ile kalenin fethi arasında iki yıl gibi uzun bir zaman dilimi olması ihtimal dışıdır. Çünkü 1515’te alınan Diyarbakır tarafına gidış geliş zor olduğu için Harput fethedilmiştir⁵⁶. Dolayısıyla, Harput ve çevresinin alınışı 1515’ten önce olmaması gerekir. Ayrıca, 1514 kışında Harput, Mardin, Hısn-Keyfa gibi yerlerdeki Safevî askerlerinin birleşerek, halkının Osmanlı’ya biat ettiği⁵⁷ Diyarbakır’ı kuşatmaya gelmesi de⁵⁸ Harput’un o yıl Safevîlerin elinde olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler, Harput çevresi ile kalenin fetih dönemleri arasında kısa bir zaman olduğuna işaret etmektedir. Netice itibarıyla Harput’un

48 Sâdeddîn 1979, 262.

49 Sâdeddîn 1979, 258.

50 Sâdeddîn 1979, 262.

51 Özcan 2000, 486.

52 Özcan 2000, 486.

53 Bidlîsî 2001, 272, 273.

54 Pere 1968, 105, lev. 10, no. 131; Yapı Kredi 1995, 56, no. 41; Damalı 2010a, 380, no. 9-HR-G1b-920.

55 Sâdeddîn 1979, 262; Bidlîsî 2001, 272.

56 Bidlîsî 2001, 272, 273.

57 Diyarbakır ileri gelen aşiretleri o 1514 yılında Osmanlı’ya biat etmiş; ancak şehrin anahtarı 1515 Eylül’ünde verilmiştir. Bk. Bidlîsî 2001, 253.

58 Bidlîsî 2001, 255; Sâdeddîn 1979, 252.

çevresi 1515 sonlarında, kale ise 1516 baharında fethedilmiştir, denilebilir. Yani Harput'un tamamının Osmanlı eline geçmesi 1516 yılını bulmuştur.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, ana kaynaklar Harput'un fethini 922/1516 olarak söylediği halde, 920/1514 yılında Harput'ta kesildiği iddia edilen akçe üzerindeki darp yılının hatalı okunduğunu düşünmekteyiz. Sikke üzerindeki yazılar, darp esnasında tam merkezlenemediği için 925/٩٢٥ tarihinin son rakamı olan 5/٥ sayısının sadece üst kısmı görülmüş ve nümismatlar tarafından muhtemelen 0/٠ şeklinde okunarak 920/٩٢٠ tarihli olarak kayıtlara geçmiştir. Sikke darbının düzgün yapılmaması sonucunda sıfır ve beş rakamı birbirine karıştırılmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi sikkenin darp yılı 920 değil, 925 olmalıdır. Nitekim aynı sikkenin 925 yılında darp edildiğine dair örneği de mevcuttur⁵⁹. Yukarıda da geçtiği gibi Osmanlı Devleti, 1514 yılında ne Harput çevresine ne kalesine egemendi. Bu nedenle, henüz Safevîlerin elinde olan bu yerde sikke darbı yapılamayacağı aşikârdır.

Tüm bunlarla beraber Harput darphanesinde, Yavuz Sultan Selim'in cülus yılı olan 918/٩١٨ yerine hatalı basım olarak 917/٩١٧ yazılan sikkeler de mevcuttur⁶⁰. Osmanlı sikkelerinin bu tip hatalı örnekleri sadece Harput darphanesinde görülmemektedir. Amid, Bitlis, Hısn, Ruha gibi farklı darphanelerde de hem cülus yılı hem darp yılı hatası olan sikke örnekleri⁶¹ mevcuttur. Bu örneklerden yola çıkılarak; sikke üzerinde hatalı şekilde 920 yazsaydı bile bu tarihi, dönem içindeki fetih kronolojisine ve tarihçeye uygun düşecek şekilde 925 yılı olarak değerlendirmek gerekecekti.

Sonuç

2014 yılından bu yana devam eden ikinci etap Harput İç Kale kazılarında şimdiye kadar net olarak tarihlendirilen 89 adet Osmanlı sikkesi bulunmuştur. Bunların Mısır darplı olanları görmüş, diğerleri de bakırdır. Ele geçen sikkelerden kesim yeri okunanlar arasında Amid, Halep, Mısır, Konstantiniyye (bir örneğinde İslambol) darphaneleri vardır. Makaleye konu olan sikkelerden 9 tanesi ise Harput darplıdır. Bunlardan 1 tanesi (Kat. No.: 1) Yavuz Sultan Selim, 7 tanesi de (Kat. No.: 2-8) Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerine tarihlendirilmiştir. 1 adet sikkenin de (Kat. No.: 9) I. Selim ya da Kanûnî'ye ait olduğu düşünülmektedir. Tarihlendirilen sikkeler arasında yeni tip olduğu tahmin edilen ve ilk kez yayımlanan iki sikke vardır (Kat. No.: 2 ve 9). İncelenen eserlere bakıldığında darp yılının bazı rakamları silik de olsa tarih veren sikkeler mevcuttur (Kat. No: 2-6). Şah unvanının okunduğu örnekler (Kat. No.: 5, 7 ve 8) de görülmektedir. Yalnızca 1 sikkede (Kat. No: 1) hükümdar adı okunmaktadır.

Harput darplı Osmanlı mangırlarının sayısal azlığına rağmen Kanûnî sikkelerinin Yavuz devrine oranla yoğun olduğu görülmektedir. Bunda da, Yavuz'un Harput'un fethinden sonra sadece 4 yıl tahtta kalması, oğlu Kanûnî'nin ise 46 yıl gibi uzun bir süre hükümdar olması çok ve çeşitli sikke darbı yapılmasında etkili olmuştur.

⁵⁹ Ölçer 1989, 148, lev. 12, no. 525.

⁶⁰ Ölçer 1989, 147, no. 9521; Damalı 2010a, 380, no: 9-HR-G1c; Yapı Kredi 1995, 6, no. 4; Srećković 2000, 166.

⁶¹ Amid darphanesinde 918/٩١٨ yerine 912/٩١٢, Bitlis'te 922/٩٢٢ yerine 966/٩٦٦, Hısn'da 922 yerine 229/٢٢٩, Ruha'da 922 yerine 669/٦٦٩ yazan hatalı örnekler dikkati çekmektedir. Srećković 2000, 163, 164, 166, 171.

Harput darphanesi bahsinde nümismatik verilerden hareketle; İlhanların, Süleyman I zamanına kadar Harput'ta sikke darbı yaptıkları, Harput tarihinde adı geçmese de Eretnalıların burada egemenlik kurup sikke kestiği, ilk altın sikkenin bilinenin aksine Yavuz Sultan Selim döneminde olmayıp Şah İsmail zamanında basıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca, çeşitli kataloglarda yer alan 920/1514 Harput sikkesinde okuma hatası olduğu; üzerindeki 925/1519 tarihi, yazıların merkezlenememesi nedeniyle, 0/• ve 5/° rakamları birbirine karıştırılarak 920 olarak okunduğu görülmüştür. Dolayısıyla 921/1515 kışında başlayan Harput fethinin 922/1516 baharında kalenin de alınmasıyla tamamlandığı, bu nedenle de 1516 tarihinden önce burada Osmanlı sikkesi darbının mümkün olmadığı tespit edilmiştir. Böylece hem net bir fetih (1516) tarihi ortaya çıkarılmış hem de söz konusu sikkenin daha önce yanlış okunduğu kanaatine varılmıştır.

KATALOG**

Yavuz Sultan Selim (H. 918-926/M. 1512-1520)

Sikke No.: 1

Öy.: ... سلطان سليم / Sultan Selim ...

Ay.: Çift sıra daire içinde; خربورت / Harburt. Darp yılı yok.

AE, 6.10 gr, 21 mm.

Env. No: HK'17/ENV-125, 2. B./E-12, 1431. 00 m.

Ref.: Kabaklarlı, s. 263, 09-Khpt-02; Damalı, s. 381, 9-HR-M1

Kanûnî Sultan Süleyman (H. 926-974/M. 1520-1566)

Sikke No.: 2 (Yeni Tip)

Öy.: Yuvarlak inci dizisiyle çevrelenmiş kare içinde saadet zinciri.

Ay.: Merkezde kuşaklı saadet düğümü. Altta; خرت[بر]ت / Hart[ber]t.

۹۲۶ / 926.

AE, 3.10 gr, 20 mm.

Et. No.: HK'14/ET-68, 1.B./B-1, -1.10 m.

Sikke No.: 3

Öy.: Merkezde saadet düğümü. Etrafında; ... سلطان س... / [Su]ltan S...

Ay.: نصره خربت ضرب سنه ۹۲۶... / [Azze] nasruhu Harbert duribe sene 926.

AE, 2.61 gr, 15 mm.

Et. No.: HK'14/ET-144, Yüzey.

Ref.: Kabaklarlı, s. 331, Lev.: 35: 10-Khpt-14

Sikke No.: 4

Öy.: Merkezde saadet düğümü. Etrafında; ... سلطان / Sultan...

Ay.: ... خربت ضرب سنه ۲۶ ... عز نص / Azze nas[ruhu] Harbert duribe sene [9]26.

AE, 2.74 gr, 15 mm.

Et. No.: HK'14/ET-145, Yüzey.

Ref.: Kabaklarlı, s. 331, Lev.: 35: 10-Khpt-14

Sikke No.: 5

Öy.: Merkezde saadet düğümü. Etrafında; / شاه ... سلطان Sultan... Şah

Ay.: ... ٦ ... خريت ضرب س ... عز نص / Azze nas[ruhu] Harbert duribe s[ene] [92]6

AE, 2.85 gr, 14 mm.

Et. No.: HK'14/ET-146, Yüzey.

Ref.: Kabaklarlı, s. 331, Lev.: 35: 10-Khpt-14

Sikke No.: 6

Öy.: Merkezinde iç içe konsantrik dairelerin yer aldığı nokta bezemeli Mühr-ü Süleyman.

Ay.: ٩ ... نصره ضرب ربرت ... / [Azze] nasruhu duribe [Ha]rbert 9[26]

AE, 3.00 gr, 19 mm.

Env. No.: HK'16/ENV-40, 5. B./F-1, F-2 güneybatı mekân sondaj, -1.70 m.

Ref.: Kabaklarlı, s. 332, Lev.: 35: 10-Khpt-17

Sikke No.: 7

Öy.: Merkezde iç içe geçmiş 3 adet halka. Etrafında; شاه ... شاه ... سلطان / Sultan... Şah.. Şah

Ay.: Stilize edilmiş 4 yapraklı yonca motifi içinde خر ... رت / Har[be]rt Darp yılı okunmuyor.

AE, 2.30 gr, 20 mm.

Env. No.: HK'17/ENV-123, 1.B./D-6 Mekân IV, 1437. 00 m, (Zemin).

Ref.: Kabaklarlı, s. 330, Lev.: 35: 10-Khpt-8

Sikke No.: 8

Öy.: Yuvarlak hat içinde yaban keçisi figürü. Etrafında; ... سلطان... ش [Sul]tan... Ş[ah]

Ay.: Kare içinde خريت / Harbert. Darp yılı okunmuyor.

AE, 2.81 gr, 15 mm.

Env. No.: HK'17/REST/ENV-13, BSD-1, -4.10 m.

Ref.: Kabaklarlı, s. 329, Lev.: 34: 10-Khpt-01

Yavuz Sultan Selim ya da Kanûnî Sultan Süleyman (?)

Sikke No.: 9 (Yeni Tip)

Öy.: Çift sıra daire, içi boş. Etrafındaki yazılar silik.

Ay.: Daire içinde خريت / Harbert (?) Darp yılı silik.

AE, 2.87 gr, 18 mm.

Et. No.: HK'14/ET-29, 1.B./B-3, -83 cm.

KAYNAKLAR**Ahmet 1274**

Ahmet, F., *Münşeatü's Selâtin* C I.

Ardıçoğlu 1997

Ardıçoğlu, N., *Harput Tarihi*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara,

Artuk-Artuk 1971

Artuk, İ.-Artuk, C., *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, C I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Artuk-Artuk 1974

Artuk, İ.-Artuk, C., *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, C II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Artuk 1976

Artuk, İ., “Yavuz Sultan Selim’in Harput ve Hısn-ı Keyfâ’nın İlhakı İle ilgili İki Sikkesi”, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 415-420.

Artuk-Artuk 1993

Artuk, İ.-Artuk, C., *Artukoğulları Sikkeleri*, Sümer Kitabevi, İstanbul.

Artuk 2000

Artuk, İ., *Kanûnî Sultan Süleyman Adına Basılan Sikkeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Aytaç 2017a

Aytaç, İ., “Harput İç Kale Kazısı 2014 Yılı Arkeolojik Buluntuları”, *Turkish Studies*, C 12/S. 1.

Aytaç 2017b

Aytaç, İ., “Harput İç Kale Kazıları 2015 Yılı Çalışmaları”, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C III, Ankara, 563-579.

Aytaç 2017c

Aytaç, İ., “Harput İç Kale Kazılarında 2014-2015 Sezonunda Bulunan Bizans Dönemi Sikkeleri”, *NWSA Journal Social Sciences*, C 12/S. 3.

Aytaç 2018a

Aytaç, İ., “Harput İç Kale Kazıları 2016 Yılı Çalışmaları”, *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C I, Ankara, 317-328.

Aytaç 2018b

Aytaç, İ., “Harput İç Kale Kazılarında 2015-2017 Sezonlarında Bulunan Bir Grup Kemik Esere İlişkin Ön Değerlendirme”, *Asos Journal The Journal of Academic Social Science*, S. 76.

Aytaç 2018c

Aytaç, İ., “Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Artuklu Sikkeleri”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, C 5/S. 1, Elazığ.

Aytaç 2019a

Aytaç, İ., “Harput İç Kale Kazıları 2017 Yılı Çalışmaları”, *41. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C II, Ankara, 573-590.

Aytaç 2019b

Aytaç, İ., “Harput İç Kale Kazıları 2018 Yılı Çalışmaları”, *41. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C II, Ankara, 553-572.

Aytaç 2019c

Aytaç, İ., “Harput İç Kale’de Bulunan Taş Mühür”, *Aktüel Arkeoloji*, S. 68, İstanbul.

Aytaç 2019d

Aytaç, İ., “Harput İç Kale Sakinlerinin Görsel Estetiğe Yaklaşımı”, *Aktüel Arkeoloji*, S. 71, İstanbul.

Aytaç 2019e

Aytaç, İ., “Harput İç Kale Kazılarında 2015-2016 Yıllarında Bulunan Tütün Lülelerinin Değerlendirilmesi”, *Yaşar Erdemir’e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları*, ed. O. Kunduracı-A. Yavuzylmaz, LiteraTürk Yayınları, İstanbul, 567-609.

Aytaç 2021

Aytaç, İ., “Elazığ Coğrafyasında Oyun Kavramına Genel Bir Bakış ve Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Oyuna Dair Küçük Buluntular”, *XXIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları*, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, Edirne, 86-102.

Bayram 2019

Bayram, M., *2014-2017 Yılları Arasında Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Bizans Dönemi Sikkeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

Bidlîsî 2001

Bidlîsî, İ., *Selîm Şah-nâme*, haz. H. Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Bulduk 2004

Bulduk, A., *El Cezire'nin Muhtasar Tarihi*, haz. M. Öztürk-İ. Yılmazçelik, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ.

Butak 1947

Butak, B., *XI. XII. Ve XIII. Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları*, Pulhan Matbaası, İstanbul.

Çayırdağ 2000

Çayırdağ, M., “Eretnalı Beyliğinin Paraları”, *Belleten*, C LXIV/S. 240, Ankara

Çelebi 1976

Çelebi, H., *Haydar Çelebi Ruz-nâmesi*, haz. Y. Senemoğlu, Kervan Kitapçılık, İstanbul.

Damalı 2001

Damalı, A., *150 Devlet 1500 Sultan İslâm Sikkeleri*, Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları, İstanbul.

Damalı 2010a

Damalı, A., *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, C I, Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları, İstanbul.

Damalı 2010b

Damalı, A., *Osmanlı Sikkeleri Tarihi* C II, Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları, İstanbul.

Danık 1997

Danık, E., “Harput Kalesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 26, Ankara.

Danık 2001

Danık, E., *Orta Çağ'da Harput*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Diler 2006

Diler, Ö., İlhanlar, haz.: E. N. Diler-G. Kürkman-J. C. Hincrichs, Turkuaz Kitapçılık Yayıncılık, İstanbul.

Diler 2009

Diler, Ö., *İslâm Darp Yerleri*, C I, haz.: E. N. Diler-J. C. Hincrichs-G. Kürkman, Mas Matbaacılık, İstanbul.

Esir 1987

Esir, İ., *El Kâmil Fi't-Tarih*, C XI, çev. A. Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul.

Ethem 1334

Ethem, H., *Müze-i Hümayûn Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmîyye Kataloğu Meskûkât-ı Osmanîyye*, C I, Mahmut Bey Matbaası, Konstantiniyye.

Farac 1978

Farac, A., *Abu'l Farac Tarihi*, C II, çev. Ö. R. Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Galib 1311

Galib, İ., *Müze-i Hümayûn Meskûkât-ı Türkmanîyye Kataloğu*, Mehran Matbaası, Konstantiniyye.

Kabaklarlı 1998

Kabaklarlı, N., *Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakar Paraları 1299-1808*, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul.

Mehmet 2016

Mehmet, S., *Solakzâde Tarihi*, haz. H. H. Atlı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, İstanbul.

Ölçer 1975

Ölçer, C, *Nakışlı Osmanlı Mangırları*, Yenilik Basımevi, İstanbul.

Ölçer 1989

Ölçer, C, *Sultan Yavuz Selim Şah bin Bayazıt Han Dönemi Osmanlı Sikkeleri*, Yenilik Basımevi, İstanbul.

Özcan 2000

Özcan, A., “İdris-i Bitlisi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 485-488.

Özcan 2006

Özcan, A., “Münşeatü’s Selâtin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 20-22.

Pere 1968

Pere, N., *Osmanlılarda Madeni Paralar*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul.

Poole 1875

Poole, S. L., *Coins of the Urtuki Turkumans*, Ludgate Hill, London.

Sâdeddîn 1979

Sâdeddîn, H., *Tacii’t-Tevarih*, C IV, çev. İ. Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Sevin-Sevin-Kalsen 2011

Sevin, V.-Sevin, N. A.-Kalsen, H., *Harput Kale Mahallesi’nde Osmanlı Yaşamı*, Ege Yayınları, İstanbul.

Spengler-Sayles 1992

Spengler, W. F.-Sayles, W., *Turkoman Figural Bronze and Their Iconography I (The Artuqids)*, Clio’s Cabinet, Lodi, Wisconsin.

Srećković 2000

Srećković, S., *Akches: Mehmet II Fatih – Selim I Yavuz (848 – 926 AH)*, Vol. II, Printed in Belgrade, Belgrade.

Sunguroğlu 1958

Sunguroğlu, İ., *Harput Yollarında*, C I, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul.

Taştemür-Aytaç 2017

Taştemür, E.-Aytaç, İ., “Harput İç Kale Kazısı Cam Fırınlara Ait İlk Gözlemler”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta, S. 41.

Tekin 2003

Tekin, O., “Mangır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 568.

Tevhid 1321

Tevhid, A., *Müze-i Hümayûn Meskûkât-ı Kadime-i İslâmîyye Kataloğu*, C IV, Mahmud Bey Matbaası, Konstantiniyye.

Tihranî. 2014

Tihranî, E., *Kıtab-ı Diyarbekriyye*, çev. M. Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Turan 2011

Turan, O., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Ünal 1989

Ünal, M. A., *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Yapı Kredi 1972

Nadir Osmanlı Madenî Paraları, haz. İ. Tözer-T. Aykut, Yapı Kredi Bankası Nümismatik Yayınları, İstanbul.

Yapı Kredi 1995

Yapı Kredi Sıkke Koleksiyonu Sergileri Saltanatın İki Yüzü: Yazı ve Tuğra, C IV, haz. Ş. Şentürk-B. Johnson, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Yinanç 1989

Yinanç, R., *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Teşekkür

Elazığ İli, Harput Mahallesi, Harput İç Kale Kazısına Ait Atık Taş Ve Toprağın Kale Dışına Nakli ve İstiflenmesi ve Kazıda Çıkarılan Taşınır Kültür Varlıklarının Temizliği, Tasnifi, Fotoğraf Çekimi ve Teknik Çizimi Projesine verdiği destek için Türk Tarih Kurumuna teşekkür ederim. Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığına, Fırat Üniversitesine, Elazığ Valiliğine ve Harput İç Kale kazı ekibine de katkılarından dolayı teşekkür ederim.

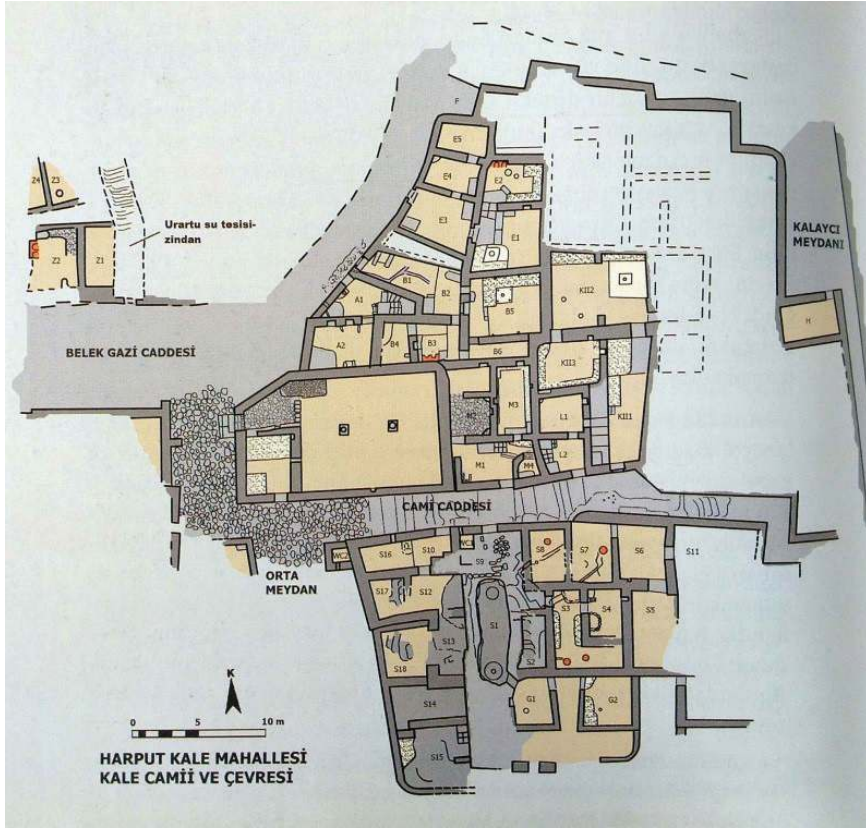
Makaleye katkısı bulunan İzmir Demokrasi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Öztürk'e, literatür taraması yapan ve sikkelerin okunmasında yardımcı olan Harput İç Kale kazı ekibinden Uzm. Arkeolog Mehmet Bayram'a teşekkürlerimi sunarım.

EKLER

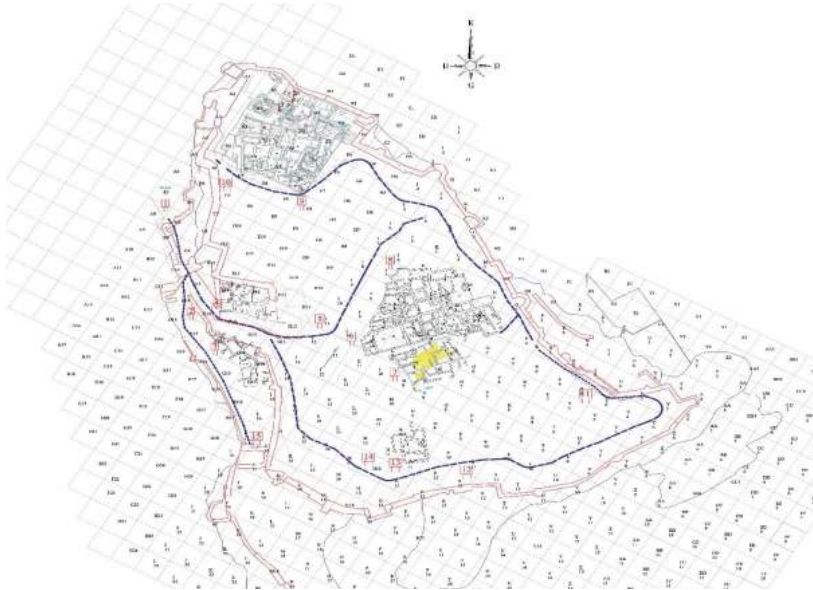
Resim 1: Harput Kalesi hava fotoğrafı (Harput İç Kale kazı başkanlığı arşivi).

Resim 2: Artuklular Dönemi'nde iç kalenin kuzeyine inşa edilen sarayın kalıntısı (Harput İç Kale kazı başkanlığı arşivi).

Çizim 1: 2005-2009 yılları arasında tespit edilen yapılar (Sevin vd., 2011).

Çizim 2: Harput İç Kale'de kazısı tamamlanan alanlar (Harpur İç Kale kazı başkanlığı arşivi).

Çizim 3: Danık'a göre Harput darphanesinin bulunduğu yer (Danık 2001).